

Anna Kostecka-Sadowa

Polska Akademia Nauk w Krakowie

Instytut Języka Polskiego

ORCID: 0000-0002-2287-904X; e-mail: anna.sadowa@ijp.pan.pl

Leksem *sila* ‘dużo, wiele’ w gwarach polskich i polszczyźnie południowokresowej

Abstrakt: Celem artykułu jest omówienie procesu numeralizacji rzeczownika w gwarach polskich oraz polszczyźnie południowokresowej. Podstawę analizy stanowi rzeczownik *sila*, który w swoim znaczeniu pierwotnym nazywa konkretne przedmioty czy zjawiska, a w połączeniu z innymi rzeczownikami oznacza w sposób przybliżony liczebność danego zbioru. Analiza kontekstów, w których występuje wyselekcjonowany leksem, pokazuje jego wieloetapowy i wielokierunkowy rozwój semantyczny, którego rezultatem jest przesunięcie wyrazów z klasy rzeczowników do klasy liczebników. Obserwacja ewolucji zmian znaczeniowych wyrazów wykazuje, że numeralizacja rzeczowników w gwarach przebiega podobnie jak w języku ogólnym. Cechą odróżniającą leksykę gwarową od polszczyzny ogólnej jest niestandardowy rozwój semantyczny rzeczowników ilościowych, polegający na wchodzeniu w zależności charakterystyczne nie tylko dla liczebników, ale także dla przysłówków.

Słowa kluczowe: gwary polskie i ukraińskie, numeralizacja rzeczowników, rzeczowniki ilościowe, liczebniki nieokreślone

Abstract: *Lexeme sila ‘much, many’ in Polish dialects and southern Polish dialect in the borderland.* The aim of the article is to discuss the process of numbering the noun in the Polish dialects and the South Polish language. The basis for the analysis is the noun “*sila*”, in its original meaning designating certain objects or phenomena and, in conjunction with other nouns, denoting approximately the number of items in a set. An analysis of the contexts in which the selected lex occurs shows its multi-stage and multi-directional semantic development, which leads to a shift of words from the noun class to the numeral class. Observing the development of the changes to the meaning of words shows that the numbering of nouns in dialects is similar to that in the general language. The semantic development of quantitative nouns, not only for numerical words, but also for adverbs, distinguishes the dictionary of dialects from the general Polish language.

Keywords: Polish and Ukrainian dialects, indefinite numerals, numeral pronouns, indefinite numerals.

Celem niniejszego artykułu jest omówienie leksemu *sila*, który genetycznie reprezentuje rzeczownik, wtórnie zaś służy do określania ilości. Omawiany wyraz *sila* (podobnie jak *garsć*, *parę*, *szereg*) należy do grupy rzeczowników mających w pełni zleksykalizowaną wersję liczebnikową. W moich rozważaniach koncentruję się głównie na gwarowych użyciach tej jednostki leksykalnej, zarówno na terenie kraju, jak i w mowie Polaków zamieszkałych na dawnych Kresach południowo-wschodnich. Ze względu na stałą

kontakt z językiem ukraińskim dodatkowo porównuję znajomość oraz użycia leksemu *sila* w ogólnym języku ukraińskim i miejscową ukraińską gwarą nadszańską.

Do wyrażania liczebności lub ilości jakiegoś zbioru w języku służą liczebniki, które są nazwami liczb oraz takich cech przedmiotów, które pozostają w związku z liczeniem (Doroszewski 1952, 224). Zagadnieniem szeroko pojętego wyrażania ilości lub wielkości danego zbioru w języku polskim zajmowało się wielu badaczy¹. Liczebniki, choć stanowią samodzielną klasę gramatyczną, ze względu na swoją etymologię i skomplikowany rozwój, są grupą bardzo problematyczną i niejednorodną, klasą, która kształtowała się najdłużej – od czasów wczesnego średniowiecza do przełomu XIX i XX wieku (Siuciak 2008, 49).

W ramach systematyki liczebnika mieści się grupa rzeczowników ilościowych. Rzeczowniki te tworzą grupę wyrazów określających w sposób ogólny liczbę przedmiotów, podobnie jak liczebniki nieokreślone: *chmara ludzi, huk ludzi, szczypta nadziei, kęs czasu, kupa spraw*. W pracach językoznawczych charakteryzuje się jako: liczebniki nieokreślone (Obrębska-Jabłońska 1948; Schabowska 1967; Klemensiewicz 1983), liczebniki partytywne nieokreślone (Grzegorzczkowska, Laskowski, Wróbel 1984), liczebniki niewłaściwe (Topolińska 1984), zaimki liczebne (Lehr-Splawiński, Kubiński 1946, Klemensiewicz 1939), liczebniki przysłówkowe (Szober 1968), przysłówki liczebne (Klemensiewicz 1983). W słownikach języka polskiego ich opis jest równie zróżnicowany. SWJPDun klasyfikuje jako liczebniki, USJP i ISJP zaimki liczebne nieokreślone. Niektórzy redaktorzy podają tylko właściwości fleksyjne oraz funkcje syntaktyczne podanych wyrazów, jak np. SJPD, SJPSz. Cecha liczebnikowości rozwinięta jest w różnych rzeczownikach ilościowych w niejednakowym stopniu. Więcej o tym pisała J. Kozioł (2016, 93–102).

Numeralizacja dotyczy wyrazów będących genetycznie rzeczownikami, a w następstwie przemian semantycznych służy do określania ilości lub wielkości danego zbioru. Zagadnieniem numeralizacji rzeczowników w badaniach dialektologicznych i w leksykografii gwarowej zajmowano się sporadycznie, prace dotyczą tylko wąskiego zagadnienia, np. o czym pisała Jadwiga Chludzińska w artykule pt. *Uwagi o przysłówkach w gwarach Warmii i Mazur* (1964), a Maria Schabowska w pracy pt. *Rzeczowniki ilościowe w języku polskim* (1967) omówiła zbiór około dwustu leksemów występujących w dawnej i współczesnej polszczyźnie, w tym przykłady wyrazów gwarowych; z kolei Beata Chachulska przedstawiła *Analizę składniową leksykalnych wykładników parametryzacji świata* (2002), natomiast Joanna Kuć na przykładzie gwar podlasko-mazowieckich scharakteryzowała *Rzeczowniki ilościowe jako miary plonów* (2008). W ostatnich latach wiele uwagi procesowi numeralizacji rzeczowników w gwarach polskich poświęciła Joanna Kozioł (2015, 2016, 2017, 2018).

M. Schabowska pisze, że w systemie języka polskiego rzeczowniki ilościowe rozwijają się równolegle z liczebnikami oznaczonymi i nieokreślonymi, przechodząc różne stadia produktywności. Rzeczowniki ilościowe stanowią uzupełnienie klasy liczebników nieoznaczonych i tak jak one określają pewne zbiorowości oraz stoją w opozycji:

¹ Z powodu dużej liczby opracowań przedstawiam tu tylko kilka prac: M. Grochowski 1996; Z. Klemensiewicz 1930, 1937; A. Obrębska-Jabłońska 1948; M. Siuciak 2008; A. Słoboda 2012; I. Stąpor 2008; U. Ulitzka 2000 i in.

mało – wiele. Ich obecność w zasobach leksykalnych języka świadczy o tym, że „dla tworzenia nowych określeń człowiek sięga do zjawisk otaczającego świata, które przyśwaja, tworząc na płaszczyźnie podobieństwa cech nowe pojęcia, stające się z kolei źródłem nowych określeń” (Schabowska 1967, 11–14). Zdaniem badaczki rzeczowniki ilościowe służą przede wszystkim do określenia dużej, trudnej lub niemożliwej do policzenia ilości (*masa, kupa, chmara*), oznaczenia bardzo dużych lub małych ilości, jeśli intencją mówiącego jest świadome oddanie zawyżonej lub zaniżonej ilości przedmiotów lub celowe nieokreślenie dokładnej miary, określenia liczby w miarę dokładnie i w sposób odpowiadający treścią mierzonemu przedmiotowi (w gwarach). Autorka zwraca uwagę na to, że frekwencja użycia rzeczowników ilościowych zbliża je do klasy liczebników. Przemawia za tym ich znaczenie (określanie ilości) i funkcja składniowa. Konsekwencją procesu uliczebnikowania rzeczowników ilościowych jest przemiana formalna, która równa je z liczebnikami pod względem rodzaju związku składniowego z określonym rzeczownikiem i grupy podmiotu z orzeczeniem w formie wymaganej przez wspomniany związek (*trochę wody było, siedmiu mężczyzn zostało*). Rzeczowniki ilościowe są wyrazami leksykalizującymi się stopniowo w funkcji liczebnikowej. Rezultatem tego procesu są zmiany formalne, jak przyjmowanie przez formę biernika funkcji mianownika: *masę ludzi pójdzie, odrobinę chleba zostanie* oraz zmiany konstrukcji składniowej, polegającej na przybieraniu przez grupę podmiotu z rzeczownikiem ilościowym orzeczenia w czasie przeszłym w formie rodzaju nijakiego: *moc kwiatów wyrosło, garść problemów zostało do omówienia* (Schabowska 1967, 7).

Przywoływany tu materiał gwarowy pochodzi z kartoteki *Słownika gwar polskich*, która rejestruje stan gwar od połowy XIX wieku do czasów współczesnych oraz z własnych badań, a także kilku opracowań dotyczących dawnych Kresów południowo-wschodnich². Przykłady własne pozyskałam drogą badań terenowych przeprowadzonych zarówno wśród Polaków posługujących się polszczyzną południowokresową, jak i od Ukraińców używających na co dzień ukraińskiej gwary nadsańskiej³. Materiał został skonfrontowany ze starszymi i nowszymi słownikami języka polskiego oraz ukraińskiego. Pozyskany współcześnie materiał dodatkowo przeanalizowałam pod kątem różnic pokoleniowych⁴. Są to nagrania (przeprowadzone swobodne rozmowy) z wcześniejszych badań ukierunkowanych na pozyskanie podstawy dla różnych celów badawczych. W ten sposób został zebrany materiał od 420 informatorów, 360 Polaków – po 120 respondentów z każdego pokolenia⁵. W obwodzie lwowskim znajduje się największe skupisko Polaków, które zna język polski i czynnie posługuje się polszczyzną kresową na co dzień. Język polski jest tu przekazywany z pokolenia na pokolenie. Wszyscy mieszkańcy są bilingwalni,

² Rieger 2007; Modzelewska, Rieger 2008; Paryl 2004.

³ Współczesny materiał został pozyskany z następujących miejscowości: Mościska, Sądowa Wisznia, Sambor. Są to tereny przygraniczne, należące do obwodu lwowskiego.

⁴ Przedziały pokoleniowe podają wg koncepcji Jerzego Sierociuka: I. urodzeni przed rokiem 1920; II. urodzeni w latach 1921–1945; III. urodzeni w latach 1946–1970; IV. urodzeni w latach 1971–1995; V. urodzeni po 1996 roku (Sierociuk 2003, 134). Tu brałam pod uwagę tylko trzy pokolenia: I. urodzeni w latach 1921–1945; II. urodzeni w latach 1946–1970; III. urodzeni w latach 1971–1995.

⁵ W badaniach wzięli udział polskojęzyczni mieszkańcy, nie brałam pod uwagę studentów studiujących w Polsce.

a nawet trójjęzyczni, ponieważ respondenci średniego oraz starszego pokolenia w dobrym stopniu znają również język rosyjski. Dodatkowo przepytalam też 60 Ukraińców, czynnie posługujących się ukraińską gwarą nadszańską. Bliskie pokrewieństwo między tymi językami sprzyja powstawaniu licznych interferencji. Do języka mówiących wprowadzane są cechy języka ukraińskiego, w mniejszym stopniu rosyjskiego, które systemowo występują u wszystkich mówiących. Włączanie tych cech do systemu rodzimego odbywało się u ciągu wielowiekowego kontaktu z ukraińskim otoczeniem językowym.

W opracowaniach dotyczących kontaktów językowych polsko-wschodniosłowiańskich podkreśla się rolę sąsiedztwa językowego w podtrzymywaniu konstrukcji archaicznych. Obecność archaizmów w zasobie leksykalnym można tłumaczyć tym, że język polski na dawnych Kresach kształtował się w izolacji od głównych tendencji rozwojowych języka polskiego w kraju (Kość 2000, 461). Nie są one tu odczuwane jako wyrazy archaiczne, przestarzałe. Świadczy to o tym, że polszczyzna kresowa wykazuje pewną konserwatywność, utrzymując i przechowując to, co wyrugował język ogólny. W otoczeniu obcojęzycznym, gdzie ludność polska stanowi mniejszość, wpływ języków wschodniosłowiańskich jest jeszcze silniejszy.

Przejdźmy zatem do materiału.

Leksem *sila* znany jest polszczyźnie od najdawniejszych czasów. W języku polskim od XIV wieku podlegał on różnym przemianom semantycznym. Wyraz ten pochodzi z psł. **sila* ‘energia, moc, potęga’, powiązane z *silo* ‘sidło’, spokrewnione z lit. *sielo* ‘dusza, duch, poczucie’, i znany jest we wszystkich językach słowiańskich (Boryś, 547–548; Brückner, 490–491; ESUM V 229). Pierwotne jego znaczenie to ‘napinanie (się), napięcie’. Notowany w *Słowniku staropolskim* w czterech znaczeniach: 1. ‘energia fizyczna albo duchowa, zdolność do wysiłku, do działania, moc’; 2. ‘siła sprzeczna z prawem, przemoc, gwałt’; 3. ‘zdolność oddziaływania, wywoływania skutków, wysoka sprawność’; 4. ‘mnóstwo, wielka liczba czegoś’ (SSStp. VIII 3 (50)). Słownik historyczny języka polskiego XVII wieku rejestruje leksem *sila* również w znaczeniu ‘ile’.

XIX-wieczne słowniki wykazują rozszerzenie zakresu stosowania tego wyrazu. *Słownik Lindego* (L) podaje leksem *sila* w zn.: 1. ‘siła, moc na co skutkująca’, 2. ‘siła czego’, 3. ‘ile? jak wiele?’, zdr. *silka* ‘trocha’. W *Słowniku wileńskim* (SWil) wyraz *sila* ma 9 znaczeń, w tym nieuz.: ‘mnóstwo, wielka ilość’, poza tym 1. ‘wiele, mnogo’, 2. ‘ile, jak wiele?’, 3. *Sila tyle* – prowinc. ‘nieco, trochę’, zdr. *silka*. *Słownik warszawski* (SW) rzeczownik *sila* podaje w 7 znaczeniach, zaś jako homonim – leksem *sila* występuje w znaczeniu przysłówkowym, to: 1. ‘dużo, wiele, mnóstwo, chmara, masa, moc’; 2. ‘jak dużo, wiele, ile’; 3. gwarowe ‘jak długo’. Notuje też dem. *silka* ‘trochę’: *Silkę tego jeszcze mam* (SW VI 114).

W słownikach XX-wiecznych interesujące nas znaczenie ilościowe zostało zanotowane tylko w *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego (SJPD) z kwalifikatorami daw. dziś gw. ‘dużo, wiele, mnóstwo’, w przysłowiu: *Sila złego na jednego*. W nowszych opracowaniach słownikowych – *Uniwersalnym słowniku języka polskiego* pod red. S. Dubisza (USJP) oraz *Wielkim słowniku języka polskiego* pod red. P. Źmigrodzkiego (WSJP)⁶ – wyrażanie dużej ilości jako jedno z zastosowań tego wyrazu nie jest już poświadczane.

⁶ Rzeczownik *sila* w WSJP ma 15 znaczeń.

Maria Schabowska, analizując rzeczowniki ilościowe w języku polskim pisze, że rzeczownik *sila* 'moc, potęga' już od XV wieku zaczyna nabierać znaczenia 'mnóstwo, wiele', a w XVI wieku funkcjonuje już w pełni jako liczebnik nieokreślony (Schabowska 1967, 46–47). Forma mianownikowa zleksykalizowała się – poza nielicznymi formami *silę* (B) i *siłu* (D jak dwu) jest jedyną formą; w zroście *silakroć* oznacza częstość zjawisk. Autorka przebadła materiał dawny i stwierdziła, że „żywołność liczebnika *sila* (*silę*, *siłu*) sięga XVII w. W XVIII w. użycie tego liczebnika jest rzadkie. [...] Sięgają po ten liczebnik pisarze XIX i XX w., szczególnie pisarze powieści historycznych. Wśród nich jedynie Kraszewski używa niejednokrotnie liczebnika *sila* w powieściach współczesnych” (Schabowska 1967, 53). Rzeczownik *sila* już na początku swej funkcji liczebnikowej uległ leksykalizacji w formie mianownika *sila*: *sila ryb*, *sila takich*, *sila pieniędzy* zarówno w grupie podmiotu, jak i w grupie dopełnienia.

Pomimo tego, że nowsze słowniki języka polskiego nie notują już wyrazu *sila* w znaczeniu ilościowym, leksem ten jest dobrze poświadczony w gwarach polskich, jest do dziś żywotnym określeniem ilości w postaci zleksykalizowanego mianownika. Przede wszystkim jest to wyraz, który kontynuuje swoje znaczenie. W gwarach występuje w dwóch różnych funkcjach: jako określenie ilości oraz jako zapytanie o tę ilość.

Sila w znaczeniu 'ile, jak dużo' jest znana na Śląsku, w Małopolsce oraz na Mazowszu: *Sila kosztuje tyn wóz?* prud PlutaDzierż 146; *Sila zeście za to dali?* chrzan; *Sila tobie lat?* *Sila metrów?* Kadzidło ostroń; *Sila macie gensi?* Bilwinowo suw (KSGP: brzes-śl, opol, rzesz, łań, krak, kroś, kolb, miel, piń, n-miej; Śl, Mp, Maz).

W polszczyźnie południowokresowej często też w zdrobieniu: *sila*, *silka*: *Sila tegó było nie wim, ni pamientam już dobrze. Sila mu za to żyś zapłaciól? Tegó, sila ja si z nim namynczyła, tó nichtó nie wi. Sila dała, tyli dała, nie bede ju wypominać wszystkiego. Sila ich byłó, tegó nichtó ni pórachuji. Sila za tó chcesz? Silka to kóosztowałó? Silka tegó wzieli? 'jak długo': Sila tam bedzisz rajdać?* [LK48].

Poza tym *sila* w połączeniu z innymi rzeczownikami oznacza 'wielką liczbę; ilość, dużo, mnóstwo' bogato poświadczona w Mp, na Maz, w Wp i na Kresach: *Sila norodu było w Lichyniu na lodpuście* Kramsk koniń; *Jest tu gości sila* kras Wisła XVI 384; *Tam sila zboża nie brał* Bulwinowo suw; *Ale śniegu naleciało sila* Stara Jamka niem; *Mo sila ogrodu* Jakubowice Końskie lub; *Łogórków w tem roku miała sila* Janki Młode ostroń; (KSGP: Mp, Maz, Wp, Kresy).

W mowie badanych respondentów: *Sila ludzi byłó na ódpuści w Krysówicach. Była w lesi i sila hubów naniesta. Nazrywali sila tych wiszni, pójdzimy to jutró sprzydawać na bazar. Sila bulby w tym roku uródziłó, bydzime mieli co jeść* [BK49].

W innych opracowaniach dotyczących polszczyzny południowokresowej: *Sila ludu przyszła* Tarnopolskie (Rieger 2007, 255). *Sila tegó je? Sila kóosztujy metyr zboża? Pó sila bulby tegó roku?* Tuligłowy (Paryl 2004, 100).

Widzimy, że rzeczowniki ilościowe łączą się zarówno z rzeczownikami policzalnymi, jak i niepoliczalnymi (*sila* śniegu, *nędzy*), wykazują większą łączliwość w gwarach niż w polszczyźnie ogólnej.

Omawiany wyraz okazuje się dość powszechny w mowie starszych użytkowników polszczyzny południowokresowej. Potwierdzają to również opracowania dotyczące gwar na innych terenach dawnych Kresów południowowschodnich: „Informatorami były w zasadzie osoby najstarsze, najlepiej pamiętające realia i ich nazwy” (Rieger 2007, 9).

Respondenci pokolenia średniego przechowują te znaczenia w zasobie biernym. Młodzi nie znają i nie używają tego wyrazu w znaczeniu ‘wielką liczbę; ilość, dużo, mnóstwo’.

Leksem *sila* w połączeniu z czasownikami, przymiotnikami lub przysłówkami występuje w kontekstach wskazujących na funkcję przysłówka w znaczeniach:

1. ‘w dużym stopniu, w dużym zakresie; dużo’: *Mlyko ma dobre, choć tam siyla nie daje* Burakowskie węgry; *Co tak siła mówi. Tak siła nie gadaj* Bilwinowo suw; *Silę zjot* Żarnowiec kroś; *I ludzióm siła kradli olec* BMJP XIII 69; (KSGP: Śl, Mp, Maz, Wp).

W badanej polszczyźnie południowokresowej: *Óna siła ni ma, nie licz na to. Ni dostanisz siła. Ja siła ni mam, ni moze ci dać siła*. W innych opracowaniach dotyczących polszczyzny południowokresowej: *Jag jez ich dużo, to jez ich siła* Tarnopolskie (Rieger 2007, 255).

2. ‘znacznie, o wiele’: *Saltuch ‘szal’ siła razy wónski i pótora mytra długi* olsz SWM XII 16.

W badanej polszczyźnie południowokresowej brak w tym znaczeniu.

Z podanych wcześniej opracowań dotyczących polszczyzny południowokresowej tylko w mowie przesiedleńców w Tarnopolskiem znany jest ten leksem w uliczebnikowionym znaczeniu, przy czym dotyczy jedynie osób starszych – najstarszych mieszkańców wsi (Rieger 2007, 9, 255).

Ponadto w kartotece SGP leksem *sila* występuje w połączeniach:

po siła 1. ‘po ile’: *Po siła by my przedali s tego gminnygo dobra – po koronie* krak MPKJ II 464; *Pó siła bulby tegó roku?* Tuligłowy (Paryl 2004, 100); 2. ‘pokąd’: *Po siła by my przedali s tego gminnygo dobra – po chańte miedze* krak MPKJ II 464;

siła razy ‘często, nieraz’: *I siła razi i w noci biolki [‘kobiety’] zabierali olec* BMJP XIII 69;

siła tyła ‘niewiele’: *S ty studni wyciungne siła tyła, prziniese chuoć na boszcz* (o wodzie) Dankowice częst; *Jagech mugła, to zech wylazła* (z łóżka), *zech zrobiła siła tyła* Dankowice częst.;

siłę ‘dużo, wiele’: *Silę tego jest? Silę to kosztuje? Silę mousz?* Opol ZNUJ 18 s. 108; *Wesele kosztowało siłą pieniędzy* St.Jamka niem;

za siła 1. ‘po ile’: *Za siła mocie?* 82, 82a. 2. ‘za dużo’: *Ja za siło chodze ostródz* PF XVIII 3 s. 140; *Cy mocie córek za siła, Cy wum nieposlusnom była* [pśn] ostroł SkierP II 143, StefŚl 142.

Przykłady użycia leksemu *sila* wskazują na jego żywotność w gwarach polskich – mamy tu poświadczenia z różnych regionów kraju. Zaś w polszczyźnie południowokresowej jego znaczenia liczebnikowe są w odwrocie. Poświadczają to moje badania oraz opracowania językoznawców, którzy prowadzili badania na dalszych terenach Ukrainy (Rieger 2007; Paryl 2004). Rozwój semantyczny tego rzeczownika ilościowego w gwarach przebiega wielokierunkowo, co powoduje też zmianę jego funkcji. W połączeniu z czasownikami, przymiotnikami i przysłówkami występuje w kontekstach wskazujących na użycie w funkcji przysłówka. Proces ten towarzyszy uliczebnikowieniu i dotyczy leksemów, których przemiany znaczeniowe i składniowe mają charakter trwałe.

Jeśli chodzi o notowania w słownikach ukraińskich, to mamy następujące dane:

Słownik staroukrajins ‘koi mowy XIV–XV stolittia notuje wyraz *sila* w czterech znaczeniach: 1. ‘moc, siła’, 2. ‘potęga, siła’, 3. ‘siły zbrojne’, 4. ‘gwałt, przymus’, brak znaczenia ilościowego (SStUM II, 343).

W *Słowniku ukrajins'koi mowy* B. Hrinchenki leksem *sila* zawiera cztery znaczenia – w trzecim znaczeniu to: ‘dużo, mnóstwo’ (Hrin. III, 119).

W XX-wiecznym *Słowniku języka ukraińskiego* wyraz *sila* ma już 12 znaczeń, z czego ostatnie (12.) poświadczono jako potoczne i tylko w lp. ‘wielka ilość, dużo, mnóstwo’ (SUM X 163–167). Nowszy SUM (online) podaje już na samym początku znaczenie pot. ‘wielka ilość czegoś, bezlik, kupa, rój, ćma’.

Z kolei w danych pozyskanych przeze mnie od 60 przebadanych osób posługujących się ukraińską gwarą nadszańską wynika, że współcześnie wyraz jest powszechny w mowie badanych respondentów z wszystkich przedziałów pokoleniowych, dość często występuje w formie zdrobniałej: *Сила, силка далась за то? Сила того було? Сила народу* [MS53]. *По сила // силка то? за силка за то далась?* [NS78]. Wykazuje też funkcję przysłówka i oznacza ‘wiele, dużo’: *Сила народу сі зійшла на похорон // погріб. Там були сила люда* [MJ80].

Pomimo występowania w mowie potocznej leksemu *sila* u mieszkańców ukraińskojęzycznych stały kontakt z ludnością polską w tym wypadku nie ma wpływu na utrzymywanie się tych znaczeń na co dzień w mowie średnich i młodszych użytkowników polszczyzny południowokresowej. Utrzymywanie się archaizmów w języku polskim na dawnych Kresach i bliskie sąsiedztwo obcojęzyczne nie przyczyniło się do podtrzymywania tych konstrukcji w mowie badanych Polaków.

Analiza materiału gwarowego na przykładzie kartoteki SGP wykazała, że rozwój semantyczny rzeczownika *sila* w gwarach polskich przebiega wielokierunkowo, co spowodowało zmianę jego funkcji. W połączeniu z rzeczownikami oznacza ‘wielką liczbę, mnóstwo’, zaś w połączeniu z czasownikami, przymiotnikami lub przysłówkami występuje w kontekstach wskazujących na funkcję przysłówka w znaczeniach 1. ‘w dużym stopniu; dużo’, 2. ‘w wysokim stopniu, nader mocno; bardzo’. Z przytoczonych przykładów można wywnioskować, że omawiany leksem *sila* ulegał powolnemu procesowi uliczbnikowienia.

Dotychczasowe badania J. Kozioł, choćby na przykładzie leksemów *mocka*, *gwałt* oraz na podstawie analizy omawianego tutaj leksemu *sila*, pokazują, że „istnienie rzeczowników określających ilość dowodzi, że dla tworzenia nowych określeń użytkownik języka sięga do zjawisk otaczającego świata, do wielkości, które łatwiej sobie wyobrazić. Mówiący odwołuje się do wielkości prostszych niż rzeczywiste albo z braku wiedzy, albo z braku woli przypisania czemuś adekwatnego predykatu” (Kozioł 2018, 123).

Rzeczowniki ilościowe charakteryzują się dużym stopniem ekspresji językowej, dlatego też służą do stylizacji mowy potocznej, języka artystycznego. W gwarach jednak brak tej ekspresji językowej.

Literatura

- Cechosz-Felczyk I. (2004), *Słownictwo gwary Oleszkowiec i Hreczan na Podolu*, Kraków.
- Chachulska B. (2002), *Analiza składniowa leksykalnych wykładników parametryzacji świata*, Kraków.
- Chłudzińska J. (1964), *Uwagi o przysłówkach Warmii i Mazur*, „Prace Filologiczne”, t. 13 (3), s. 133–142.

- Chromik J. (2008), *Draganówka. Ludzie – mowa – tradycja*, [w:] *Słownictwo kresowe. Studia i materiały*, red. J. Rieger, Warszawa, s. 13–110.
- Doroszewski W. (1952), *Podstawy gramatyki polskiej. Część pierwsza*, Warszawa.
- Grochowski M. (1996), *O wykładnikach aproksymacji. Liczebniki niewłaściwe a operatory przyliczebnikowe*, [w:] *Studia z leksykologii i gramatyki języków słowiańskich. VI polsko-szwedzka konferencja slawistyczna*, red. H. Wróbel, Kraków, s. 31–37.
- Grochowski M. (2005), *O cechach gramatycznych i znaczeniu jednostek o postaci trochę*, [w:] *Przysłówki i przyimki. Studia ze składni i semantyki języka polskiego*, red. M. Grochowski, Toruń, s. 101–111.
- Gramatyka współczesnego języka polskiego*, t. 2: *Morfologia*, red. R. Grzegorzycykowa, R. La-skowski, H. Wróbel, Warszawa 1984.
- Hłusko M., Chomczak L. (2017), *Nadsiannia: tradycyjna kultura i pobyt*, Lwów.
- Lehr-Spławiński T., Kubiński R. (1946), *Gramatyka języka polskiego*, Kraków.
- Klemensiewicz Z. (1930), *Liczebnik główny w polszczyźnie literackiej*, „Prace Filologiczne” 15, s. 1–130.
- Klemensiewicz Z. (1937), *Składnia współczesnej polszczyzny kulturalnej*, Kraków.
- Klemensiewicz Z. (1939), *Gramatyka współczesnej polszczyzny kulturalnej w zarysie*, Warszawa.
- Klemensiewicz Z. (1983), *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*, Warszawa.
- Kość J. (2000), *Archaizmy a interferencje w strefie polsko-ukraińskich kontaktów językowych*, „Slavia Orientalis”, t. 49, nr 3, s. 451–462.
- Kozioł J. (2015), *Proces numeralizacji rzeczowników w gwarach polskich (na wybranych przykładach)*, [w:] *Odkrywanie słowa – historia i współczesność*, red. U. Sokółska, Białystok, s. 541–550.
- Kozioł J. (2016), *Liczebniki nieokreślone w opisie językoznawczym i praktyce leksykograficznej – zarys problematyki*, „Prace Językoznawcze” XVIII/1, s. 93–102.
- Kozioł J. (2017), *Niestandardowy rozwój semantyczny tak zwanych rzeczowników ilościowych w gwarach polskich. Zarys problematyki*, „Rozprawy Komisji Językowej ŁTN”, t. LXIV, s. 123–136.
- Kozioł J. (2018), *Kilka uwag o gwarowym leksemie mocka na tle polszczyzny ogólnej*, [w:] *Dialog pokoleń w języku i językoznawstwie*, red. B. Falińska, Warszawa, s. 119–126.
- Kuć J. (2008), *Rzeczowniki ilościowe jako miary plonów (na przykładzie gwar podlasko-mazowieckich)*, [w:] *Językowa przeszłość i współczesność Mazowsza i Podlasia. Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, t. 13, red. H. Sędziak, s. 109–121.
- Kuć J. (2011), *Rzeczowniki ilościowe w komunikacji wielopokoleniowej*, [w:] *Polszczyzna trzech pokoleń. Podobieństwa i różnice*, red. K. Wojtczak, M. Jasińska, Siedlce, s. 91–102.
- Modzelewska R., Rieger J. (2008), *Słownictwo gwary Satanowa nad Zbruczem*, [w:] *Słownictwo kresowe. Studia i materiały*, red. J. Rieger, Warszawa, s. 261–365.
- Obrębska-Jabłońska A. (1948), *Liczebniki nieokreślone w systemie języka polskiego*, „Język Polski”, z. 28 (4), s. 111–116.
- Paryl W. (2004), *Słownik gwary przesiedleńców ze wsi Tuligłowy koło Komarna*, Kraków.
- Słownictwo gwarowe przesiedleńców z Ukrainy. Słownik porównawczy kilku wsi w Tarnopol-skim*, red. J. Rieger, Kraków 2007.
- Rieger J. (2008), *Słownictwo kresowe. Studia i materiały*, Warszawa.

- Saloni Z. (1977), *Kategorie semantyczne liczebników we współczesnym języku polskim*, „Studia Gramatyczne” 1, s. 145–175.
- Schabowska M. (1967), *Rzeczowniki ilościowe w języku polskim*, „Prace Komisji Językoznawstwa PAN” 14, Wrocław.
- Sierociuk J. (2003), *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, [w:] *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. XI, red. Z. Krążyńska, Z. Zagórski, Poznań, s. 131–136.
- Siuciak M. (2008), *Kształtowanie się kategorii gramatycznej liczebnika w języku polskim*, Katowice.
- Słoboda A. (2012), *Liczebnik w grupie nominalnej średniowiecznej polszczyzny. Składnia i semantyka*, Poznań.
- Staszko-Maniowska E. (1986), *Zróżnicowanie wewnętrzne grupy tzw. rzeczowników ilościowych*, „Polonica” 12, s. 49–57.
- Stapor I. (2008), *Kształtowanie się normy dotyczącej fleksji liczebników polskich od XVI do XIX wieku*, Warszawa.
- Szapkina O. (2007), *O pewnych osobliwościach wyrażania kwantytywności w polskim językowym obrazie świata. Kwantyfikatory liczbowe: semantyka i łączliwość*, [w:] *Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych. III Kongres Polonistyki Zagranicznej Poznań, 9-10 czerwca 2006 roku*, red. M. Czerwińska, K. Meller, P. Fliciński, Poznań, s. 889–899.
- Szober S. (1968), *Gramatyka języka polskiego*, Warszawa.
- Gramatyka współczesnego języka polskiego*, t. 2: *Składnia*, red. Z. Topolińska, Warszawa 1984.
- Ulitka E. (2010), *Klasa liczebników w wybranych XX-wiecznych gramatykach języka polskiego*, [w:] *Język polski – wczoraj, dziś, jutro...*, red. B. Czopek-Kopciuch, P. Żmigrodzki, s. 221–231, Kraków.
- Żabowska M. (2005), *Opozycje semantyczne w klasie liczebników niewłaściwych (homonimicznych z formami rzeczowników)*, „Poradnik Językowy”, nr 2, s. 26–37.

Słowniki

- Boryś – Boryś W. (2005), *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków.
- Brückner – Brückner A. (1985), *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- ISJP – *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, Warszawa 2000.
- KSGP PAN – kartoteka *Słownika gwar polskich*, <http://rcin.org.pl/publication/37156> (dostęp 21.08.2022).
- L – Linde S.B. (1854–1860), *Słownik języka polskiego*, t. 1–6, Lwów.
- SJPD – *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958–1969.
- SJPSz – *Słownik języka polskiego*, red. S. Szymczak, Warszawa 1978–1981.
- SWJPDun – *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996.
- SPXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 1–, red. M.R. Mayenowa i in., Wrocław 1966–.
- SSłp – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. I–IX, Wrocław–Warszawa–Kraków 1953, t. X–XI, Kraków 1988–2002.

- SW – *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiecki, Warszawa 1900–1927.
- SWil – Zdanowicz A. i in. (1861), *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wilno.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1–4, red. S. Dubisz, Warszawa 2003.
- WSJP – *Wielki słownik języka polskiego*, red P. Żmigrodzki, <https://wsjp.pl/>.
- ESUM – *Etymologicznyj słownyk ukrajins'koji mowy*, red. O.S. Melnyczuk, t. I–VI, Kyjiw 1982–2012.
- Hrin – Hrinzenko B. *Słowar' ukrajins'koji mowy*, t. 1-4, Kyjiw 1907–1909.
- SStUM – *Słownyk staroukrajins'koji mowy XIV-XV stolittia*, t. I–II, red. L.L. Humec'ka, Kyjiw 1977–1978.
- SUM – *Słownyk ukrajins'koji mowy*, red. I.K. Biłodid, t. I–XI, Kyjiw 1970–1980, <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0> (dostęp: 20.02.2022).